

SECTION 10. TOPICAL ISSUES OF JURIDICAL SCIENCE

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-615-7-32>

PROTECTION OF PERSONAL NON-PROPERTY RIGHTS TO HEALTH BY INDIVIDUALS: THEORETICAL-LEGAL AND PRACTICAL ASPECTS

ЗАХИСТ ОСОБИСТОГО НЕМАЙНОВОГО ПРАВА НА ЗДОРОВ'Я ФІЗИЧНИМИ ОСОБАМИ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

Shambura D.V.

*PhD in Law,
Postdoctoral Student at the Department
of Civil Law Disciplines and Statistics,
International Humanitarian University
Odesa, Ukraine*

Шамбура Д.В.

*доктор філософії в галузі права,
докторант кафедри цивільно-
правових дисциплін та статистики
Міжнародний гуманітарний
університет
м. Одеса, Україна*

Особисте немайнове право на здоров'я є одним із базових прав людини, тісно пов'язаним із правом на життя, гідність, безпеку та особисту недоторканність. У системі національного права воно розглядається як абсолютне суб'єктивне право, що виникає з моменту народження особи та існує протягом усього життя, невідчужуване, невід'ємне та непередаване іншим особам (ст. 269, 270 Цивільного кодексу України) [1].

Згідно з теорією особистих немайнових прав, запропонованою українськими вченими (зокрема, О. Дзєрою, Н. Кузнецовою, Р. Стефанчуком, І. Спасибо-Фатєєвою), право на здоров'я є інтегративною категорією, що поєднує в собі як природно-правові, так і позитивно-правові елементи. З одного боку, воно належить до природних прав, які держава не надає, а лише визнає та гарантує (ч. 1 ст. 21 Конституції України) [2]. З іншого – його реалізація, охорона та захист відбуваються через систему правових норм, інститутів і процедур, передбачених у національному законодавстві.

Право на здоров'я охоплює не лише фізичний, а й психічний, соціальний і духовний компоненти благополуччя людини. Відповідно

до ст. 3 Основ законодавства України про охорону здоров'я, здоров'я людини – це стан повного фізичного, психічного і соціального благополуччя, а не лише відсутність хвороб чи фізичних дефектів. Отже, право на здоров'я має комплексний, багатовимірний характер, який включає: право на охорону здоров'я; право на медичну допомогу; право на безпечне для життя і здоров'я довкілля; право на достовірну інформацію про стан свого здоров'я; право на відшкодування шкоди, заподіяної здоров'ю.

Таким чином, дане право забезпечує не лише можливість підтримання належного стану здоров'я, а й правовий захист від його порушення, включно з компенсаційними механізмами.

У теоретико-правовому вимірі механізм захисту особистого немайнового права на здоров'я складається з таких елементів:

Нормативно-правовий компонент – визначає зміст права, умови та межі його реалізації (Конституція України, Цивільний кодекс України, Основи законодавства про охорону здоров'я, інші закони та підзаконні акти).

Інституційний компонент – охоплює діяльність судів, органів охорони здоров'я, уповноважених органів із прав людини, медичних установ, адвокатури.

Процедурно-правовий компонент – реалізується через судовий захист (цивільно-правові, адміністративні провадження) та альтернативні способи вирішення спорів (медіація, звернення до міжнародних інстанцій, таких як ЄСПЛ).

Фізичні особи можуть самостійно здійснювати захист свого права на здоров'я через звернення до суду з вимогами про відшкодування моральної та матеріальної шкоди, оспорення незаконних дій медичних працівників або органів влади, оскарження відмов у наданні медичної допомоги тощо. Зокрема, Верховний Суд у постанові від 25.01.2022 у справі № 757/4522/18-ц підтвердив право пацієнта на відшкодування моральної шкоди у зв'язку з неналежним наданням медичних послуг.

Право на здоров'я як особисте немайнове право фізичної особи належить до фундаментальних конституційних прав людини і громадянина, гарантованих національним законодавством та міжнародно-правовими актами. Його нормативно-правове забезпечення в Україні має комплексний характер і включає норми Конституції України, спеціальних законів, підзаконних нормативних актів, а також положення міжнародних договорів, ратифікованих Верховною Радою України.

Передусім, основоположним актом у цій сфері є Конституція України, яка у статті 3 проголошує, що людина, її життя і здоров'я визнаються найвищою соціальною цінністю. Відповідно до статті 49

Конституції, кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування; охорона здоров'я забезпечується державним фінансуванням відповідних соціально-економічних, медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних програм. Конституційні норми утворюють базову рамку, в межах якої здійснюється конкретизація змісту цього права у спеціальному законодавстві.

Ключовим нормативно-правовим актом є Основи законодавства України про охорону здоров'я від 19 листопада 1992 року № 2801-XII, які визначають охорону здоров'я як систему заходів органів державної влади, місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій, спрямованих на збереження та зміцнення фізичного і психічного здоров'я, забезпечення медичною допомогою, формування здорового способу життя населення (ст. 3). У статті 6 Основ встановлено, що кожен громадянин України має право на охорону здоров'я, що передбачає, зокрема, право на безпечні умови життя, достовірну інформацію про стан свого здоров'я, вибір лікаря та методів лікування, а також на відшкодування шкоди, заподіяної здоров'ю незаконними діями інших осіб [3].

Значну роль у формуванні правових механізмів захисту права на здоров'я відіграє Цивільний кодекс України. Відповідно до статті 283 ЦК України, фізична особа має право на охорону здоров'я, а стаття 284 визначає, що фізична особа має право на медичну допомогу та на відмову від неї. Порушення цього права може бути підставою для відшкодування моральної або матеріальної шкоди відповідно до статей 23, 1166, 1167 ЦК України. Судова практика засвідчує, що відшкодування шкоди, заподіяної неналежним наданням медичних послуг, є важливим інструментом реалізації механізму захисту права на здоров'я (постанова Верховного Суду від 25.01.2022 у справі № 757/4522/18-ц).

На рівні міжнародного права Україна є учасницею Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права (1966 р.), стаття 12 якого визнає право кожного на найвищий досяжний рівень фізичного і психічного здоров'я. Аналогічні гарантії містяться у Європейській соціальній хартії (переглянутій) (1996 р.) та Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.), де Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) у своїй практиці неодноразово підкреслював обов'язок держав забезпечувати ефективну систему охорони здоров'я як складову права на життя (справа *Lopes de Sousa Fernandes v. Portugal*, № 56080/13, рішення від 19.12.2017).

У практиці Конституційного Суду України неодноразово зверталася увага на безумовність і пряму дію права на охорону здоров'я. Так, у Рішенні від 29 травня 2002 року № 10-рп/2002 Суд зазначив,

що “право на охорону здоров’я є невід’ємним і має забезпечуватися державою незалежно від економічного становища громадянина» (абз. 2 п. 3 мотивувальної частини).

Варто підкреслити, що сучасна нормативна база захисту права на здоров’я в Україні доповнюється нормами Закону України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення», який започаткував реформу фінансування системи охорони здоров’я на принципах «гроші йдуть за пацієнтом» [4]. Це забезпечує реалізацію конституційних гарантій через конкретні механізми доступності медичної допомоги.

У період воєнного стану особливого значення набувають норми Закону України «Про правовий режим воєнного стану» (2015 р.) та спеціальних актів Міністерства охорони здоров’я України, спрямованих на безперервність надання медичних послуг, особливо особам, постраждалим від воєнних дій, та внутрішньо переміщеним особам (наказ МОЗ № 504 від 17.03.2022 «Про організацію надання медичної допомоги під час воєнного стану»).

Таким чином, нормативно-правова база захисту права на здоров’я в Україні характеризується системністю, багаторівневістю та орієнтацією на стандарти міжнародного права. Її розвиток зумовлений необхідністю забезпечення реального та ефективного здійснення права на здоров’я, що потребує постійного вдосконалення правових механізмів відповідно до викликів сучасного суспільства.

Право на здоров’я в Україні має подвійну природу: воно є одночасно конституційним соціальним благом і особистим немайновим правом, що підлягає цивільно-правовому захисту. Система захисту передбачає широкий спектр механізмів – від цивільних позовів про поновлення та відшкодування моральної шкоди до адміністративних і кримінальних процедур. Однак на практиці ефективність захисту гальмують фрагментарність регулювання, проблеми доказування та нестача стандартизованих експертних підходів, особливо в умовах цифровізації медицини. Усунення виявлених прогалин вимагає комплексного підходу: законодавчого упорядкування, розвитку експертної спроможності та впровадження технічних стандартів для медичної документації й електронних доказів.

Література:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

3. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19 листопада 1992 р. № 2801-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 4. Ст. 19.

4. Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення: Закон України від 19.10.2017 № 2168-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-19#Text>

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-615-7-33>

ADMINISTRATIVE CLAIM AMONG OTHER WAYS OF PROTECTING RIGHTS IN THE PUBLIC-LEGAL SPHERE

АДМІНІСТРАТИВНИЙ ПОЗОВ СЕРЕД ІНШИХ СПОСОБІВ ЗАХИСТУ ПРАВ У ПУБЛІЧНО-ПРАВОВІЙ СФЕРІ

Lysak O. M.

PhD in Law, lawyer

Лисак О. М.

кандидат юридичних наук, адвокат

Адміністративний позов серед інших способів захисту прав у публічно-правовій сфері посідає центральне, системоутворювальне місце, оскільки саме через нього реалізується судовий контроль за діяльністю суб'єктів владних повноважень. Попри відсутність його легального визначення в чинній редакції Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України), адміністративний позов фактично виступає базовою процесуальною формою реалізації права особи на судовий захист від рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування. У цій якості він поєднує у собі матеріально-правовий і процесуально-правовий виміри: з одного боку, відображає змістовну вимогу про визнання протиправного поведінки суб'єкта владних повноважень, скасування індивідуального чи нормативного акта, зобов'язання вчинити певні дії або утриматися від них, відшкодувати шкоду тощо; з іншого – є процесуальною формою ініціювання публічно-правового спору, яка запускає механізм судового контролю за публічною адміністрацією.

У механізмі захисту прав людини та громадянина в публічно-правовій сфері адміністративний позов відіграє роль провідної ланки,